

ועכשיו – האחריות היא שלנו

רון גרליץ

במחקר שלפניכם הושקעה עבודה רבה. הרשו לי לשתף אתכם בחמש התובנות המרכזיות שלי בעקבותיה.

1. הרוב רוצה שוויון

בעבודתי כמנכ"ל שותף של עמותת סיכוי, מאז ינואר 2009, אני נתקל במגוון של עמדות ומעשים בתחום היחסים בין יהודים לערבים. הקולות והכוחות שמתנגדים לשוויון רבים וברורים. הגורמים הפוליטיים והחברתיים שפועלים לצמצם את זכויותיהם של הערבים הם חזקים, זוכים לכוח חסר תקדים בממשלת ישראל הנוכחית ולצערנו הם מתעצמים ומשיגים את מטרותיהם בתחומים שונים. אבל בה בעת ובאותו מרחב פועלים גם גורמים אחרים, מגוונים ורבים לא פחות, לפיתוח יחסים טובים, אנושיים ונורמליים בין יהודים לערבים ולמען קידום השוויון.

במסגרת פעילותה של עמותת סיכוי לקידום מדיניות אני נפגש באופן קבוע עם פקידים בכירים במשרדי ממשלה, ואני מופתע כל פעם מחדש לפגוש פקידים שלא רק מודים בקיומה של מדיניות לא-שוויונית, אלא אף **פועלים לסגירת הפערים**. אין זה מקרה חריג אלא דווקא הלך הרוח הרווח. העיתון הכלכלי המרכזי במדינה ("דה מרקר") מנהל בשנתיים האחרונות קמפיין עקבי, ואולי יש לומר מסע צלב, לצמצום האפליה ולשילובם של הערבים בכלכלה ובחברה בישראל. וישנה קבוצה של אנשי עסקים מרכזיים במשק, שנמצאים במרכז המפה הפוליטית, ופועלים באופן קבוע ועקבי תוך השקעת משאבים אישיים רבים לשילוב האזרחים הערבים בחברה ובכלכלה בישראל. כל אלה מצטרפים לפעילות התוססת של ארגוני חברה אזרחית הפועלים כדי לקדם חברה שוויונית ומשותפת, ולהתחזקות בסיס התמיכה שלהם. ראוי גם לציין את התמיכה האקטיבית של גורמים מרכזיים מקרב יהדות צפון אמריקה במהלכים לקידום שוויון.

אינני מתכוון לעשות אידיאליזציה של המצב. אין ספק שכמעט כל הגורמים החיוביים שציינתי אינם תמימי דעים עם האזרחים הערבים (ואף לא איתי) לגבי מידת השוויון והשיתוף שצריכה להיות בישראל. איני מתעלם מכך, אך אני מבקש להראות שבמעשיהם הם פועלים באופן פרקטי, ממשי ומניב תוצאות לצמצום האי-שוויון.

אני מבקש לטעון שבחברה הישראלית יש **שתי מגמות מנוגדות: מגמות דוחפות לשוויון ומגמות המתנגדות לו. מגמות הדוחפות לשיפור היחסים בין יהודים לערבים ומגמות הדוחפות להחרפתם**. מגמות הדוחפות ליצירת חברה משותפת, ומגמות –

בשתי החברות – שדוחפות לבדלנות והימנעות מהאחר. שתי המגמות הללו נוכחות בזירה הציבורית והפוליטית והמחקר מוכיח שיש בסיס תמיכה איתן לשתייהן. ואולם המחקר מוכיח שיש לא רק בסיס תמיכה רחב ומוצק, אלא רוב שתומך במגמה הדוחפת לשוויון. חשוב לי להדגיש את הממצאים הבאים:

- 74% מהאזרחים היהודים מכירים בכך שהאזרחים הערבים מופלים לרעה.
- 60% מהיהודים רואים את קידום השוויון של האזרחים הערבים כאינטרס של המדינה.
- חוסר השוויון של אזרחי ישראל הערבים מפריע ליותר ממחצית מהאוכלוסייה היהודית בישראל (53%).
- כמעט 40% מהיהודים מוכנים לתוכנית צמצום פערים גם אם תפגע בהם אישית, כלומר הם מצהירים על מוכנות לשלם מחיר אישי כדי לצמצם את הפערים.

הממצאים מראים, אם כן, שאפילו במציאות של היום אין בסיס לתפיסה שהרוב תומך בגורמים השליליים, ולכן גם אין אינדיקציה שהיחסים בין יהודים וערבים עומדים בפני החרפה. נהפוך הוא, כל הגורמים והכוחות החיוביים – במשרדי הממשלה, בחברה האזרחית, וגם במשרד קטן בתל אביב שמתעקש להעסיק עובדים ערבים – נשענים על בסיס תמיכה ציבורי רחב שאותר במחקר. הסקר הכמותי בקרב האזרחים היהודים נערך באמצע 2009, זמן קצר אחרי מלחמת עזה שהביאה להקצנה בעמדות. גם תחת השפעת אותם אירועים מצאנו כי רוב (גדול או צנוע) של האזרחים היהודים מכירים באי-שוויון, הוא מפריע להם והם חושבים שלמדינה יש אינטרס לצמצם אותו.

המשמעות היא שכל העושים למען קידום שוויון הם למעשה החלוץ שלפני המחנה בקרב האזרחים היהודים (ובקרב הרוב המוחלט של האזרחים בישראל) שמאמינים בתפיסה הזו. הקבוצה שדוחפת לשוויון צריכה לדעת שהרוב תומך בעמדותיה. הפקיד הממשלתי שמנסה לתקן אפליה של 63 שנים צריך לדעת לא רק שמחובתו המקצועית ליישם מדיניות שוויונית, אלא גם שרוב הציבור מאחוריו. לעומת זאת, הקמפיין של אביגדור ליברמן נגד האזרחים הערבים והמהלכים של חברי כנסת ממפלגות שונות נגדם נשענים אף הם על תמיכה ציבורית שעלתה במחקר, אך הם מנוגדים לדעת רוב האזרחים היהודים (ובוודאי לדעת רוב האזרחים בישראל).

במצב הנוכחי, שבו יש מגמות מנוגדות ושתייהן נשענות על תמיכה ציבורית, ברור כי מה שיקבע הוא המעשים. אם הקבוצה התומכת בשוויון תנהיג רצף של מעשים שיצטברו למסה קריטית אפשר יהיה לחולל שינוי במציאות. הנה סיבה לאופטימיות.

2. אז מה האתגר האמיתי?

יחד עם זה, המחקר העלה תחומים שבהם יש פער גדול בין העמדות של היהודים והערבים בישראל: המחלוקת בסוגיית ההקרקעות, המחלוקת על אופיה של המדינה, המחלוקת על הצורך לשנות את סמלי המדינה, ובאופן בולט במחלוקת על חובת האזרחים הערבים לשרת שירות כלשהו. בחלק מהמקרים מדובר בפער אדיר, בסוגיות שבהן לאחת הקבוצות חשוב מאוד לחולל שינוי ואילו לקבוצה השנייה חשוב מאוד להשאיר את המצב כפי שהוא.

נכון שאפשר לחולל שיפור ניכר במצב גם בלי להגיע להסכמות בתחומים אלה, אך הדבר לא צריך להחליש את חובתנו לחתור אליהן. ניתן גם לטעון כי דרישותיהם של היהודים מן הערבים לא ריאליות, או להפך. אך אם כל צד יתבצר בעמדתו אנו עלולים למצוא את עצמנו במגמת הידרדרות חמורה. לכן בנושאים אלה טמון אתגר אמיתי, והוא עומד לפתחן של שתי הקבוצות. נדרשת עבודה פנימית אצל כל אחד מהצדדים ונדרש דיאלוג מתמשך שמטרתו הגעה להסכמות. **על הנהגת המדינה והנהגתם של האזרחים הערבים מוטלת חובה לפעול באופן אקטיבי לגיבוש הסכמות אלה, ונגד הגורמים אשר לא מעוניינים בהן, בשני הצדדים.**

3. מי בעד השתלבות וחברה משותפת?

עוד ממצא דרמטי של המחקר הוא התמיכה הרחבה בהשתלבות האזרחים הערבים ואף ביצירת חברה משותפת בישראל. בקרב האזרחים הערבים יש תמיכה גורפת בהשתלבות כלכלית, פוליטית וחברתית (88%, 81% ו-78% בהתאמה). אצל היהודים המספרים נמוכים יותר (מטריד במיוחד הממצא בדבר התמיכה בשילוב פוליטי של הערבים – רק 52%), אבל עדיין מדובר ברוב שתומך בשילובם הכלכלי, הפוליטי והחברתי (70%, 52%, 65% בהתאמה). המשמעות היא שרוב האזרחים בישראל, יהודים וערבים כאחד, מעוניינים בשילוב בין שתי האוכלוסיות, ללא היטמעות ואובדן זהות. איני מתעלם מהעובדה שבשתי הקבוצות יש גם התנגדות למהלכי השילוב ומכך שהמחקר מצא כי חלק מן הרוב היהודי המעוניין לשלב את הערבים בחברת הרוב מבקש מהם לשנות חלקים בזהותם. אין ספק שרוב הערבים לא מעוניינים בכך, ובצדק; רובם שואפים ליצור מרחב משותף שבו יש מקום ונוכחות שוויונית לכל אחת מהקבוצות. גם נקודת מתח זו היא אתגר בולט של מערכת היחסים בין יהודים לערבים.

ולמרות כל זאת, למרות הקונפליקט ולמרות מחסום הפחד (אצל היהודים) והעוינות (אצל שני הצדדים), **רוב האזרחים רוצים לייצר תהליך של שילוב ורוצים, או לכל הפחות מבינים, שמרחב משותף הוא מחויב המציאות.** הנה עוד סיבה לאופטימיות.

4. אז המחקר תומך בפסימים או באופטימים?

מן הסתם, כל אחד ימצא במחקר חיזוק לתפיסת המציאות שלו. בכל הנוגע לעתיד היחסים בין ערבים ליהודים בימים אלה, לרבים האופק לא נראה ורוד, אבל המחקר שלפניכם הוא הזדמנות לראות את עמדות העומק: לא את אלה שמרוחות בכותרת בעיתון אחרי עוד השתוללות של חברי כנסת מישראל ביתנו ומשתפי הפעולה שלהם במפלגות האחרות. **אין בכוונתי להביע אופטימיות מופרזת, אלא לנסות להפנות מבט אל האור במקום להתיימשך החושך. ועמדות העומק – כך מעלה המחקר – הן שרוב האזרחים תומכים בשוויון בין יהודים לערבים בישראל.** השאלה היא מי יהיה חזק יותר, מי יעצב את מציאות חיינו וחיי ילדינו.

5. ועכשיו? האחריות היא שלנו

אנחנו כאן, יהודים וערבים מול מציאות משתנה – משתנה באופן מדאיג ומהיר. סקרים בקרב בני נוער בישראל מציירים תמונה מדאיגה ביותר, אבל המחקר שלפנינו העלה שבקרב הציבור הבוגר יש תמיכה בשוויון. עוד לא אבדה תקוותנו, בתנאי שבין שאנחנו נקראים לפעולה.

נתייצב, יהודים וערבים, מול האפליה הרכה, הסמויה והבירוקרטית, וגם מול האפליה הקשה, הגלויה והבוטה. נתייצב וניאבק בהסתה, בגזענות, בשנאה, בהדרה ובבדלנות. ולא פחות חשוב – ניאבק גם בייאוש שנהפך אצלנו לבן בית. נתייצב וניאבק בכוח, עם אמונה בצדקת הדרך, ומוטב בפעולה משותפת, כי המאבק לשוויון וחברה משותפת בישראל זקוק לתמיכה של שני הצדדים ולא יוכל להתבצע באופן חד־צדדי. אנחנו מחנה רחב. רוב האזרחים עימנו. נישא את דגל השוויון, הדמוקרטיה והשיתוף. לא נפסיק לזכור שכל כך הרבה מאבקים דומים הצליחו נוכח כוחות שחור חזקים לא פחות. המקום הזה יקר לכולנו, יהודים וערבים כאחד. נוכל לאפשר לכוחות הקמים להורסו להצליח, או שנפעל למען חברה דמוקרטית, שוויונית ומשותפת. **בידינו הדבר. אף אחד לא יעשה את זה במקומנו.**

- 1 Elazar Weinryb (2007), About Equality & Inequality, Philosophic view. Haifa: University of Haifa.
- 2 יורם מישר (2007), **בדמותו: רעיון השוויון מעזרא עד ניטשה**. ירושלים: כרמל.
- 3 קמיר, אורית (2006), "תפיסות של שוויון: משוויון כמושתת על דמיון לשוויון כמושתת על כבוד האדם". בתוך אורי רם וניצה ברקוביץ' (עורכים), **אי/שוויון**. באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
- 4 להרחבה ראו רם, אורי וניצה ברקוביץ' (2006), "שוויון ושוני". בתוך אורי רם וניצה ברקוביץ' (עורכים), **אי/שוויון**. באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב; ממן, דניאל (2006), "אליטות". בתוך **אי/שוויון**, שם.
- 5 סמי סמוחה (2001), **יחסי ערבים יהודים בישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית**. בתוך אפרים יער וזאב שביט (עורכים), **מגמות בחברה הישראלית**. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- 6 אלוף הראבן (1998), **מבט לאחור ומבט קדימה: האמנם "אזרחות מלאה"? ירושלים: עמותת סיכוי**.
- 7 ראו בג"ץ 678/88 **כפר ורדים נ' שר האוצר**, פ"ד מח(2) 501, 507; בג"ץ 1703/92 **ק.א.ל. קווי אוויר למטען בע"מ נ' ראשי-המשלה**, פ"ד נב(4) 193; זמיר וסובל (התש"ס), "השוויון בפני החוק". **משפט וממשל** ה, עמ' 165.
- 8 **דו"ח ועדת החקירה הממלכתית לבירור ההתנגשויות בין כוחות הביטחון לאזרחים ישראלים באוקטובר 2000** (2003) – דין וחשבון. ירושלים.
- 9 סמוחה (2001), ר' ה"ש 5.
- 10 רות גביזון וטלי בלפור (2005), **חומר רקע לדיון "זכויות קיבוציות של מיעוטים"**. במסגרת הפרויקט "חוקה בהסכמה רחבה", מוגש לוועדת החוקה של הכנסת, עמ' 3.
- 11 אילן סבן (2002), "הזכויות הקיבוציות של המיעוט הערבי-פלסטיני: היש, האין ותחום הטאבו". **עיני משפט** כו(1), עמ' 241.
- 12 הוועד הארצי של ראשי הרשויות המקומיות הערביות בישראל (2006), **החזון העתידי לערבים הפלסטינים בישראל: המעמד המשפטי של הערבים הפלסטינים בישראל**. נצרת.
- 13 גביזון ובלפור 2005, ר' ה"ש 10.
- 14 בשארה עזמי (1999), "הערבי הישראלי: עיונים בשיח פוליטי שסוע". אצל עזמי בשארה (עורך), **בין האני לאנחנו: הבניית זהויות וזהות ישראלית**. תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד בשיתוף מכון ון ליר, עמ' 169–191.